
Część A. Pytania egzaminacyjne

I. Zagadnienia wstępne

Pytanie I. Podaj definicję postępowania karnego. Jaki jest jego stosunek do prawa karnego?

Jak to często bywa w odniesieniu do pojęć o podstawowym znaczeniu, nie są one jednolicie definiowane. Co więcej, w nauce pojawia się wiele terminów do siebie zbliżonych (postępowanie karne, proces karny, prawo karne procesowe, procedura karna), które jednak nie zawsze mogą być traktowane synonimicznie. Celem niniejszej publikacji nie jest wyczerpujące przedstawienie różnych poglądów pojawiających się w nauce. Jej założeniem jest zawarcie informacji, które mogą okazać się pomocne przy powtarzaniu materiału z zakresu postępowania karnego przed egzaminem. Jednak zagadnienia wstępne (i fundamentalne) wymagają nieco szerszego przedstawienia.

W pierwszej kolejności należy wyjaśnić pojęcie prawa karnego, gdyż ma ono szerszy zakres. Jeżeli przedstawić je jako zbiór, to postępowanie karne będzie się w nim zawierać. **Prawo karne w znaczeniu ogólnym (szerokim)** to zbiór norm prawnych określających odpowiedzialność karną oraz sposób postępowania w sprawach o przestępstwa. Zbiór ten obejmuje zatem prawo karne materialne oraz prawo karne procesowe.

Prawo karne materialne (prawo karne w ścisłym znaczeniu) określa czyny zabronione przez ustawę pod groźbą kary jako zbrodnia lub występki, bezprawne, zwinione i społecznie szkodliwe w stopniu wyższym niż znikomy (przestępstwa), kary, środki karne stosowane w związku z naruszeniem prawa karnego oraz zasady odpowiedzialności za czyny zabronione. **Prawo karne procesowe** to logiczna konsekwencja istnienia prawa karnego materialnego. Sama groźba kary (lub nawet postawa moralna jednostki, wykluczająca zachowania mogące zostać potraktowa-

ne jako czyny zabronione) to w większości przypadków wystarczający czynnik powstrzymujący od przestępstwa. Jeżeli jednak normy prawa karnego zostaną naruszone, to potrzebne jest odpowiednie instrumentarium, aby wyciągnąć konsekwencje wynikające z tych norm. **Prawo karne procesowe ma służyć urzeczywistnieniu prawa karnego materialnego.** Jest to ogół (zbiór) norm prawnych regulujących postępowanie karne (proces karny).

Z kolei samo **postępowanie karne**, które można potraktować jako synonimiczne względem pojęcia procesu karnego, **to prawnie uregulowana działalność (tok czynności) stosownych organów zmierzająca do realizacji prawa karnego materialnego.** W ramach tej działalności podejmowane są czynności procesowe o różnorodnym charakterze, zmierzające do ustalenia przede wszystkim, czy doszło do popełnienia czynu zabronionego, ustalenie osoby sprawcy i wyciągnięcie względem niego odpowiednich konsekwencji prawnych, o ile będą ku temu zachodzić przesłanki. Rzecz jasna, czynności te podejmowane są w odpowiedniej kolejności (ustawa wyróżnia stadia postępowania karnego, np. postępowanie przygotowawcze, postępowanie przed sądem I instancji itd.) i przez uprawnione do tego organy. Działają one w oparciu o przepisy prawa karnego procesowego, które stanowią podstawę prawną ich czynności. Innymi słowy, postępowanie karne dotyczy sfery faktycznej działalności ludzkiej (np. przesłuchanie świadka, zatrzymanie, przedstawienie zarzutów, wydanie orzeczenia), a prawo karne procesowe sfery norm prawnych regulujących tę działalność.

Zasygnalizowane na początku trudności terminologiczne należy jeszcze uzupełnić o uwagę co do zamiennego używania pojęć „postępowanie karne” i „proces karny”. Jest to dopuszczalne, choć istnieją w tej kwestii różne głosy, np. traktowanie pojęcia procesu jako kategorii najszerzej, obejmującej poszczególne stadia, które określa się mianem postępowania (np. postępowanie przygotowawcze). Nie zawsze jednak będzie to możliwe, co wynika w dużej mierze z utartych już sformułowań. Proces przed sądem II instancji będzie można zastąpić określeniem postępowanie odwoławcze, postępowanie przygotowawcze określeniem proces przygotowawczy już nie. Z kolei pojawiające się czasami pojęcie „**procedura karna**” należy traktować jako bliskie pojęciu prawa karnego procesowego. Podobnie będzie z określeniem „ustawa procesowa” czy „ustawa karnoprocessowa”.

Pytanie 2. Wymień cele postępowania karnego.

Postępowanie karne ma zapewnić realizację prawa karnego materialnego. Celem postępowania karnego jest osiągnięcie stanu sprawiedliwości prawnomaterialnej oraz sprawiedliwości proceduralnej. Pierwszy stan oznacza prawidłowe zastosowanie przepisów prawa karnego materialnego do konkretnego zachowania człowieka, a drugi – wytworzenie u stron przekonania, że organy procesowe uczyniły wszyst-

ko, aby stało się zadość przepisom prawa, respektując przy tym wszelkie uprawnienia i gwarancje procesowe (proces ma być *fair*).

Ogólne cele postępowania karnego zostały uregulowane w art. 2 § 1 KPK. Z pkt 1 wypływa tzw. **zasada trafnej reakcji karnej** (zasada trafnej represji). Przepisy Kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania, aby sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła takiej odpowiedzialności. Ostrze postępowania karnego wymierzone jest w przestępczość, która ma być zwalczana. Zadaniem jest jednak również **zapobieganie przestępstwom oraz umacnianie poszanowania prawa i zasad współzycia społecznego** (pkt 2). Zgodnie z art. 2 § 1 pkt 3 KPK, w toku procesu powinny zostać uwzględnione **prawnie chronione interesy pokrzywdzonego** przy poszanowaniu jego godności. Od dłuższego już bowiem czasu proces karny to nie tylko rozgrywka pomiędzy oskarżycielem publicznym a oskarżonym (jego obrońcą) przed sądem, ale także forum działalności pokrzywdzonego, wyposażonego w szereg uprawnień procesowych. Warto pamiętać, że w postępowaniu przygotowawczym pokrzywdzony jest stroną (art. 299 § 1 KPK). W postępowaniu sądowym może on stać się stroną, jeżeli złoży stosowne oświadczenie woli o działaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 54 § 1 KPK). Celem jest także to, aby **rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie** (art. 2 § 1 pkt 4 KPK). Z przepisu tego wywodzi się dyrektywę szybkości postępowania. Sprawność ma oczywiście istotne znaczenie, co często jest akcentowane przez strony postępowania. Jeżeli jednak wyjaśnienie okoliczności sprawy i poczynienie prawdziwych ustaleń faktycznych (realizacja zasady prawdy materialnej) ma się odbyć kosztem ww. dyrektywy, to trzeba taki stan rzeczy zaakceptować. Innymi słowy, postępowanie nie ma być szybkie kosztem jego jakości. Z tego względu wskazuje się, że szybkość procesu należy traktować jako dyrektywę postępowania, a nie naczelną zasadę procesu, którą jest zasada prawdy materialnej.

Niewątpliwie jednak organy procesowe powinny czynić wysiłki w celu sprawnego przeprowadzenia postępowania, bez nieuzasadnionej zwłoki (bez przewlekłości). Znalazło to wyraz nie tylko w KPK, ale przede wszystkim w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP w odniesieniu do każdej procedury sądowej. Według tego przepisu, każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Wspomnieć należy także o aktach prawa międzynarodowego odnoszącego się do postulatu szybkości postępowania, m.in. art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.), składającego się na prawo do rzetelnego procesu sądowego. W polskim prawie instrumentem zapobiegającym przewlekłości (lub niwelującym jej skutki) jest ustawa z 17.6.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzo-

rowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 75 ze zm.).

Pytanie 3. Jakie są funkcje prawa karnego procesowego?

Prawo karne procesowe jako zbiór norm prawnych regulujących całokształt postępowania karnego ma do spełnienia różnorodne funkcje. Spośród nich najważniejsze to:

- 1) **funkcja porządkująca (regulacyjna)** – prawo karne procesowe reguluje przebieg postępowania, wyznaczając porządek czynności procesowych, ich formę, konsekwencje, a także określa prawa i obowiązki uczestników postępowania. Postępowanie karne – z natury rzeczy – obejmuje skomplikowane instrumentarium, które musi być uporządkowane, aby mogło spełnić zakładane cele;
- 2) **funkcja prakseologiczna (instrumentalna)** – polega na takim ukształtowaniu procesu karnego, aby mógł on w sposób skuteczny osiągać wyznaczone cele (prakseologia to w dużym skrócie nauka o skutecznym działaniu). Prawo karne procesowe powinno być tworzone z uwzględnieniem doświadczenia wynikającego z jego stosowania, a także poglądów wyrażanych w odniesieniu do konkretnych zagadnień. Warto wspomnieć na tym tle o badaniach prawnoporównawczych, które okazują się być pomocne w kształtowaniu prawidłowych i sprawnych rozwiązań. Skoro podstawowym celem postępowania karnego jest realizacja prawa karnego materialnego, to cel ten powinien być osiągnięty możliwie najszybciej, bez zbędnych nakładów i czynności;
- 3) **funkcja gwarancyjna** – ostatnia z wymienionych, ale z pewnością nie najmniej istotna. Znaczna część norm prawa karnego procesowego dotyczy wolności i praw człowieka i obywatela (np. wolność osobista, własność, wolność i tajemnica komunikowania się, prawo do obrony). Mówi się, że kształt procedury karnej to barometr sytuacji ustrojowej państwa. Istota funkcji gwarancyjnej polega na precyzyjnym określeniu uprawnień i obowiązków uczestników postępowania, a więc jasnym określeniu ich sytuacji procesowej. Chroni to przed dowolnością i arbitralnością organów państwa, które muszą poruszać się w granicach wyznaczonych przepisami prawa. Innymi słowy, prawo karne procesowe zakreśla ramy swobód obywatelskich (nie mają one charakteru absolutnego) i dopuszczalnej ingerencji organów procesowych. Interes wymiaru sprawiedliwości (a szerzej: osiągnięcie celów postępowania) może wymagać i często wymaga wkroczenia w sferę praw i wolności obywatelskich. Przykładem może być zastosowanie środków zapobiegawczych, w tym tymczasowego aresztowania oznaczającego pozbawienie oskarżonego wolności na czas procesu czy przymusowe doprowadzenie świadka na przesłuchanie w sytuacji uporczywego uchylania się przez niego od złożenia zeznań. Wszystkie te ingerencje mają swoje umo-

cowanie ustawowe i w razie spełnienia przesłanek mogą zaistnieć w konkretnym postępowaniu.

Pytanie 4. Czym są funkcje procesowe?

Funkcji procesowych nie należy mylić z omówionymi powyżej funkcjami prawa karnego procesowego. To zupełnie inne zagadnienie. Przez funkcje procesowe należy rozumieć **rodzaje działalności procesowej uczestników postępowania**, pomiędzy którymi zachodzą określone stosunki procesowe. Wyróżnia się trzy rodzaje funkcji procesowych:

- 1) **ściganie (i w konsekwencji oskarżanie)** – aktywność ta cechuje organy procesowe na etapie postępowania przygotowawczego, a w postępowaniu sądowym oskarżyciela i polega na wykryciu oraz doprowadzeniu do wyciągnięcia konsekwencji względem osoby winnej popełnienia przestępstwa;
- 2) **obronę** – polega na podejmowaniu działalności mającej na celu ochronę praw oraz interesów podejrzanego/oskarżonego i zmierza do osiągnięcia możliwie najkorzystniejszego dla niego rozstrzygnięcia. Wykonuje ją sam oskarżony lub jego obrońca;
- 3) **orzekanie** – jest domeną organu procesowego na etapie postępowania sądowego. Polega na rozpoznaniu sprawy przez sąd i wydaniu orzeczenia kończącego postępowanie (dotyczy to zarówno sądu I instancji, jak i sądu odwoławczego, który orzeka na skutek wniesienia środka zaskarżenia).

Pytanie 5. Co jest przedmiotem procesu karnego?

W polskiej nauce wykształciły się dwa zasadnicze poglądy na temat przedmiotu procesu karnego. Pierwszy z nich upatruje go w hipotetycznym czynie zarzuconym oskarżonemu (tzw. teoria czynu), a według drugiego przedmiotem procesu jest odpowiedzialność prawna oskarżonego za zarzucane mu przestępstwo (tzw. teoria odpowiedzialności). Ten ostatni pogląd jest dominujący.

Należy przyjąć, że **przedmiotem procesu karnego jest kwestia odpowiedzialności prawnej (karnej, ale również cywilnej) oskarżonego za zarzucane mu przestępstwo**. Odpowiedzialność ta oznacza możliwość poniesienia przez konkretną osobę konsekwencji prawnych wynikających z przestępstwa. Ma ona dwa aspekty: karny oraz cywilny. Oczywiście pierwszy z nich ma charakter podstawowy, a drugi może się zrealizować, gdy w konkretnym postępowaniu rozstrzygana będzie kwestia roszczeń cywilnoprawnych wynikających z przestępstwa (np. wniosek o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w trybie art. 49a KPK, będący procesowym odbiciem art. 46 § 1 KK).

Warto nadmienić, że na mocy ustawy z 20.2.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396) uchylono Rozdział 7 KPK, który dotyczył powoda cywilnego. Od 1.7.2015 r. powództwo cywilne w postępowaniu karnym (tzw. powództwo adhezyjne) nie występuje. Jego wyeliminowanie wiązało się z niską operatywnością tego instrumentu procesowego, który z uwagi na stosunkowo wysokie wymogi formalne i szeroką możliwość pozostawienia przez sąd powództwa cywilnego bez rozpoznania był bardzo rzadko stosowany w praktyce. Wykorzystywany był szeroko i nadal jest konkurencyjny środek w postaci wspomnianego wniosku w trybie art. 46 § 1 KK.

W teorii odpowiedzialności nacisk położony jest na ustalenie, **kto popełnił przestępstwo i jakie konsekwencje prawne powinien ponieść**, a nie na sam fakt popełnienia przestępstwa. Oczywiście ustalenia odnoszące się do okoliczności jego popełnienia mają podstawowe znaczenie, to jednak ograniczanie się do nich nie wyczerpuje zagadnienia przedmiotu procesu. Z tego właśnie względu tzw. teoria czynu ma niepełny charakter i jest punktem wyjścia, bowiem sam czyn lub jego hipoteza nie stanowi przedmiotu procesu (ustalenia faktyczne co do czynu są pierwszym etapem, służebnym względem rozstrzygnięcia o odpowiedzialności prawnej danej osoby). Innymi słowy, zaistnienie danego zdarzenia faktycznego jest warunkiem koniecznym ustalenia zakresu odpowiedzialności, czyli konsekwencji popełnienia czynu zabronionego. Można jednak obie powyższe teorie powiązać, co znalazło odzwierciedlenie w literaturze. Koncepcję przedstawiającą czyn zarzucony oskarżonemu jako przedmiot procesu można uznać za wyjściową, której rozwinięciem jest teoria odpowiedzialności. Warto podkreślić, że w **koncepcji tej jest mowa o czynnie hipotetycznym** (treść zarzutu z aktu oskarżenia, jego opis). Hipoteza ta może rzecz jasna się nie potwierdzić, czego konsekwencją będzie uniewinnienie oskarżonego. W takim przypadku albo w sytuacji umorzenia postępowania (gdy oskarżony nie popełnił czynu zabronionego) postępowanie miało przedmiot w postaci właśnie tej hipotezy. Nie jest przekonujące twierdzenie, że taki proces nie miał przedmiotu – toczył się on i doprowadził do określonego orzeczenia.

Odpowiedzialność prawna w procesie karnym ma **dwie podstawy: faktyczną i prawną** (normatywną). Podstawą faktyczną odpowiedzialności prawnej jest czyn zarzucony oskarżonemu. Podstawę prawną stanowi kwalifikacja prawna, która została zastosowana do tego czynu. Zagadnienie to zostanie rozwinięte przy omawianiu kwestii tożsamości czynu (*zob. pyt. 6*).

Pytanie 6. Wyjaśnij, na czym polega zagadnienie tożsamości czynu.

Przyjęcie odpowiedzialności prawnej danej osoby wymaga poczynienia ustaleń faktycznych (*quaestio facti*), które następnie należy ocenić z perspektywy przepisów prawa (*quaestio iuris*). Podstawą faktyczną odpowiedzialności prawnej to czyn

zarzucany oskarżonemu. W zakresie tej podstawy musi zachodzić tożsamość pomiędzy czynem zarzucanym a przypisanym (tzw. tożsamość czynu). Innymi słowy, wskazany w akcie oskarżenia zarzut wyznacza ramy przedmiotowe rozpoznania sprawy i tylko w granicach tego zdarzenia faktycznego orzeka sąd. **Czyn wskazany w orzeczeniu kończącym postępowanie musi być tym samym czynem, który został zarzucany w akcie oskarżenia.**

Nie należy jednak rozumieć tożsamości czynu w ten sposób, że opis czynu przypisanego w wyroku musi być identyczny z opisem zarzutu przedstawionego przez oskarżyciela. **Sąd samodzielnie czyni ustalenia faktyczne i może modyfikować opis czynu**, co częstokroć ma miejsce. W toku postępowania przed sądem przeprowadzane są dowody, które mogą zmienić obraz czynu, uszczegółowić go lub uzupełnić. Jest to dopuszczalne, o ile modyfikacja ta nie będzie tak znacząca, że będzie można mówić już o innym czynie. Tytułem przykładu, tożsamość czynu byłaby zachowana, gdyby w wyniku postępowania sąd ustalił, że śmierć pokrzywdzonego nastąpiła o godz. 22.15, a nie ok. 21.45, jak wskazano w akcie oskarżenia, a opis czynu uzupełnił dodatkowo o bardziej precyzyjne określenie obrażeń, które doprowadziły do śmierci (np. w oparciu o uzupełniającą opinię biegłych złożoną na rozprawie). Gdyby jednak sąd ustalił, że śmierć poniósł nie X, ale Y, miało to miejsce nie 25.3.2013 r., ale 11.7.2013 r., a w dodatku obrażenia prowadzące do śmierci zadał nie oskarżony Z, a inna osoba, to bez wątpienia mielibyśmy do czynienia z innym zdarzeniem faktycznym, a w konsekwencji z brakiem tożsamości czynu.

W nauce procesu karnego wyróżniono wiele różnych kryteriów, w oparciu o które ustala się, czy tożsamość czynu została zachowana. Poniżej przedstawiono **kryteria tożsamości czynu** od strony negatywnej, zaproponowane przez *M. Cieślaka* i rozwinięte przez *S. Waltosia* (*S. Waltoś, P. Hofmański*, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2016, s. 29–30). Tożsamość czynu jest wyłączona, gdy:

- 1) **nastąpiła zmiana osoby sprawcy** – np. okazuje się, że przestępstwo popełnił ktoś inny niż osoba wskazana w akcie oskarżenia jako oskarżony. Skoro zmienia się podmiot przestępstwa, to mamy do czynienia z innym czynem (zachowaniem innej osoby);
- 2) **nastąpiła zmiana dobra prawnego (przedmiotu ochrony)** – np. sąd ustala, że oskarżony o spowodowanie wypadku komunikacyjnego ukraść ze sklepu wartościowy model samochodu w skali 1:18. Dobrem prawnym w pierwszym przypadku jest bezpieczeństwo w komunikacji i zdrowie oraz życie człowieka, a w drugim – własność;
- 3) **nastąpiła zmiana osoby pokrzywdzonego** i jednocześnie wystąpiła jakakolwiek różnica w zakresie miejsca, czasu czynu, przedmiotu wykonawczego lub ustawowych znamion czynu;
- 4) **nie doszło do zmiany osoby pokrzywdzonego, ale ujawniły się cztery różnice** dotyczące miejsca, czasu czynu, przedmiotu wykonawczego i ustawowych znamion czynu.

Istota tożsamości czynu polega zatem na tym, że przedmiotem rozpoznania sądu ma być **ten sam czyn rozumiany jako zdarzenie faktyczne (historyczne), który został podany w akcie oskarżenia**. Zagadnienie tożsamości czynu jest istotne także z punktu widzenia zasady skargowości (skarga oskarżyciela inicjuje postępowanie sądowe tylko w zakresie czynu wskazanego w tej skardze), powagi rzeczy osądzonej (*res iudicata*) oraz zakazu powtórnego prowadzenia postępowania przeciwko tej samej osobie o ten sam czyn (*ne bis in idem*), o czym będzie jeszcze mowa w dalszej części publikacji.

Nadmienić należy, że wspomniana powyżej ocena zachowania (czynu) z perspektywy przepisów prawa karnego materialnego (**kwalfikacja prawna czynu**), będąca podstawą prawną odpowiedzialności, może się zmieniać. Kwalfikacja przyjęta w akcie oskarżenia nie wiąże sądu, co oznacza, że ta zaproponowana przez oskarżyciela może zostać zweryfikowana przez sąd w wyroku. Będzie to miało miejsce, gdy zmieni się obraz czynu lub dojdzie do poprawy przez sąd błędnie przyjętej przez oskarżyciela kwalfikacji. W toku postępowania przygotowawczego, zgodnie z art. 314 KPK, wydaje się nowe postanowienie o przedstawieniu zarzutów, jeżeli okaże się, że czyn zarzucany podejrzanemu należy zakwalifikować z surowszego przepisu. W sentencji wyroku znajduje odzwierciedlenie rozstrzygnięcie sądu co do oceny prawnej czynu zarzuconego oskarżonemu. Sąd powinien uprzedzić obecne na rozprawie strony o możliwości zakwalifikowania czynu według innego przepisu prawnego (art. 399 § 1 KPK) i umożliwić oskarżonemu na jego wniosek przygotowanie się do obrony, przerywając rozprawę (art. 399 § 2 KPK).

Pytanie 7. Omów założenia nowelizacji KPK z 11.3.2016 r.

Nowelizacja KPK z 11.3.2016 r. nie stanowiła prostego powrotu do regulacji procesu karnego obowiązującej przed dniem wejściem w życie ustaw nowelizujących KPK z 27.9.2013 r. (Dz.U. poz. 1247 ze zm.) i 20.2.2015 r. (Dz.U. poz. 396), ale **służyła odejściu od koncepcji zmiany modelowej polskiego procesu karnego**. Wspomniane dwie ustawy miały na celu m.in. doprowadzenie do modelowej zmiany polskiego procesu karnego zakładającej istotny zwrot ku kontradyktryjności procesu. Nowy model ustanowiony przedmiotowymi nowelizacjami poprzez znaczące ograniczenie inicjatywy dowodowej sądu doprowadzić miał do zwiększenia aktywności procesowej stron postępowania. Rola sądu ograniczać miała się do kierownictwa formalnego procesu oraz oceny materiału dowodowego przedstawionego przez strony. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego, która przygotowała opisywaną zmianę modelową procesu karnego wyszła z założenia, że dotychczasowy model procesu wyczerpał swoje możliwości i, że to w pełni kontradyktryjny proces karny ma zapewnić najlepsze warunki do poznania prawdy materialnej

w procesie. **Rząd utworzony po wyborach parlamentarnych z 25.10.2015 r. za jedno z głównych zadań, w obszarze szeroko pojętego wymiaru sprawiedliwości, uznał natomiast uchwalenie zmiany KPK zakładającej powrót do modelu procesu karnego, przewidującego występowanie elementów inkwizycyjnych w postępowaniu jurysdykcyjnym, w tym w szczególności aktywności dowodowej sądu.** Nowelizacja KPK z 11.3.2016 r. stanowi realizację przedmiotowych założeń. **Ustawa przywróciła rozwiązania dotyczące inicjatywy dowodowej sądu obowiązujące przed 1.7.2015 r.** (dzień wejścia w życie reformy modelu procesu karnego wprowadzonej przez nowelizacje z 2013 r. i 2015 r.). **Reforma przywróciła również poprzednio obowiązujący rozpoznawczy charakter postępowania przygotowawczego, który zakłada utrwalanie dowodów dla sądu.** Ustawodawca nie zrezygnował jednak z wielu rozwiązań procesowych przewidzianych przez nowelizację KPK z 27.9.2013 r. i 20.2.2015 r. W niektórych przypadkach ustawodawca nie tylko nie zdecydował się na powrót do poprzednich regulacji, ale dodatkowo pogłębił kierunek wprowadzanych zmian. Przykładem może być model postępowania odwoławczego, który zakłada zasadniczo reformatoryjne orzeczenie przez sąd odwoławczy. Ustawa z 11.3.2016 r. wprowadziła instytucję skargi na wyrok sądu odwoławczego uchylający wyrok sądu I instancji i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania, która w zamyśle twórców reformy, stanowić ma dodatkową gwarancję wzmocnienia reformatoryjnego orzeczenia przez sąd odwoławczy. Twórcy nowelizacji z 11.3.2016 r. w uzasadnieniu projektu (Druk sejmowy Nr 207, Sejm RP VIII kadencji) wskazywali na to, że podzielają zdanie Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego przygotowującej nowelizację z 27.9.2013 r., iż: „konieczne jest zmierzenie się z następującymi zjawiskami:

- 1) nadmiernym formalizmem wielu czynności, który nie służąc zapewnieniu gwarancji procesowych uczestników postępowania, wydłuża procedowanie;
- 2) zbędnym angażowaniem sędziów do czynności, które z powodzeniem mogą być dokonywane przez czynnik niesądowy;
- 3) niewłaściwym realizowaniem standardów konstytucyjnych, które wobec rosnącej aktywności Trybunału Konstytucyjnego w obszarze prawa karnego procesowego, jawią się jako coraz bardziej klarowne”.

W wymienionych powyżej obszarach ustawodawca zdecydował się na utrzymanie większości rozwiązań wprowadzonych przez nowelizacje KPK z 27.9.2013 r. i 20.2.2015 r. Przykładem mogą być regulacje dotyczące obecności oskarżonego na rozprawie, czy też przepisy określające rolę referendarza w procesie karnym.

Reasumując stwierdzić należy, że **nowelizacja z 11.3.2016 r. miała na celu powrót do obowiązującego przed 1.7.2015 r. kontradiktoryjno-inkwizycyjnego modelu postępowania jurysdykcyjnego oraz powiązanych z nim regulacji postępowania, w tym w szczególności postępowania przygotowawczego.**

Pytanie 8. Omów założenia nowelizacji KPK z 19.7.2019 r.

Nowelizacja KPK z 19.7.2019 r. w założeniu projektodawcy doprowadzić ma do: usprawnienia postępowania karnego, dostosowania ustawy karnoprosesowej do wyzwań wynikających z rozwoju technologii oraz usunięcia zidentyfikowanych uchybień legislacyjnych. Cele nowelizacji realizowane miały być w szczególności poprzez wyeliminowanie zbędnego formalizmu procesowego, wprowadzenie ułatwień dla uczestników postępowania karnego, rozszerzenie katalogu środków przeciwdziałających obstrukcji procesowej oraz wzmocnienie środków służących zabezpieczeniu interesu społecznego w postępowaniu karnym (zob. uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Druk sejmowy Nr 3251, Sejm RP VIII kadencji). Nowelizacji nie należy traktować jako zmiany modelowej, choć przewidziane w ustawie zmiany przepisów karnoprosesowych w sposób istotny wpływają na zasady: kontrykcyjności (wprowadzenie ograniczeń czasowych dla uwzględnienia wniosków dowodowych zbliżonych do tzw. prekluzji), prawa do obrony (możliwość prowadzenia czynności dowodowych pod usprawiedliwioną nieobecność oskarżonego), czy też bezpośredniości (rozszerzenie katalogu wyjątków od obowiązku bezpośredniego zapoznania się przez sąd z dowodem).

Pytanie 9. Jakie są źródła prawa karnego procesowego?

Prawo karne procesowe jako gałąź prawa polskiego korzysta z konstytucyjnego systemu źródeł prawa, który wspólny jest dla całego polskiego systemu prawnego. Ze względu na specyfikę prawa karnego procesowego (ukształtowanego zgodnie z zasadą legalizmu oraz realizującego funkcję gwarancyjną) w katalogu źródeł tej gałęzi prawa nie ma jednego rodzaju źródeł prawa powszechnie obowiązującego – aktów prawa miejscowego (akty te obowiązują na obszarze działania organów, które je ustanawiają). Źródłami prawa karnego procesowego są zatem: Konstytucja RP, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia (art. 87 ust. 1 Konstytucji RP), a także prawo Unii Europejskiej (art. 91 ust. 3 Konstytucji RP). **Konstytucja RP jest aktem normatywnym o dużym nasyceniu materią prawnokarną, w tym karnoprosesową. Konstytucja RP jako akt normatywny o prymarnym znaczeniu w systemie źródeł prawa odgrywa znaczącą rolę w polskim procesie karnym z uwagi na statuowane przez siebie gwarancje procesowe** (m.in. art. 41 – standardy związane z zatrzymaniem, art. 42 ust. 2 – prawo do obrony, art. 42 ust. 3 – domniemanie niewinności oraz art. 45 – prawo do sądu z gwarancją bezstronności sądu oraz standardem w zakresie realizacji zasady jawności), mechanizm kontroli konstytucyjności prawa oraz zasadę bezpośredniego stosowania Konstytucji (art. 8 ust. 2 Konstytucji RP). **Podkreślić należy również**

dużą aktywność Trybunału Konstytucyjnego w obszarze prawa karnego procesowego, który poprzez proces pionowej kontroli norm prawnych wywarł istotny wpływ na obecny kształt polskiego procesu karnego (np. w obszarze standardów związanych z zatrzymaniem, zob. np. wyr. TK z 11.12.2012 r., K 37/11, OTK-A 2012, Nr 11, poz. 133).

Podstawową rolę w systemie źródeł prawa karnego procesowego odgrywają ustawy. **Aktem normatywnym o największej doniosłości jest oczywiście KPK, który kompleksowo reguluje materię procesu, nie wyczerpując jej jednak.** Wśród innych ustawowych źródeł prawa karnego procesowego wymienić należy w szczególności:

- 1) ustawę z 6.6.1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 556 ze zm.);
- 2) ustawę z 27.7.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 217 ze zm.);
- 3) ustawę z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1093);
- 4) ustawę z 28.1.2016 r. – Prawo o prokuraturze (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1247 ze zm.);
- 5) ustawę z 6.4.1990 r. o Policji (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 171 ze zm.);
- 6) ustawę z 9.6.2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1900 ze zm.);
- 7) ustawę z 24.5.2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1136 ze zm.);
- 8) ustawę z 25.6.1997 r. o świadku koronnym (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1197);
- 9) ustawę z 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r. poz. 21);
- 10) ustawę z 10.6.2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 2632).

Wśród ratyfikowanych umów międzynarodowych najistotniejszych dla systemu źródeł prawa karnego procesowego wymienić należy w szczególności: Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4.11.1950 r. (ratyfikowaną przez Polskę w 1993 r.) oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (ratyfikowany przez Polskę w 1977 r.), które ustanawiają konwencyjne oraz powszechne standardy ochrony praw człowieka, w tym w standardy karnoprosesowe. Warto zauważyć fakt konstytucjonalizacji gwarancji procesowych wynikających ze standardów międzynarodowych i regionalnych, co pokazuje duży wpływ prawa międzynarodowego na polski proces karny.

Normy prawa karnego procesowego zawarte są również w rozporządzeniach, w tym w rozporządzeniach wydanych na podstawie delegacji ustanowionych przez

KPK. Konkretyzują i rozwijają one normy zawarte w KPK w zakresie dopuszczalnym dla aktu wykonawczego. Wśród przykładów rozporządzeń będących źródłami prawa karnego procesowego wymienić można m.in.:

- 1) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 14.9.2020 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach świadka w postępowaniu karnym (Dz.U. poz. 1620);
- 2) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 23.6.2015 r. w sprawie sposobu zapewnienia oskarżonemu korzystania z pomocy obrońcy w postępowaniu przyspieszonym (Dz.U. poz. 920);
- 3) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.5.2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U. poz. 716).

System źródeł prawa karnego procesowego rządzi się rzeczą jasną konstytucyjnymi regułami dotyczącymi hierarchii źródeł prawa (art. 91 Konstytucji RP), obojętowania źródeł prawa (art. 88 Konstytucji RP) oraz ich charakteru prawnego (art. 31, 89 oraz 92 Konstytucji RP).

W ostatnich latach zaobserwować można było zjawisko wzrostu aktywności prawodawcy unijnego w obszarze dawnego III filaru Unii Europejskiej, czyli współpracy sądowej i policyjnej w sprawach karnych. Wśród aktów prawa Unii Europejskiej dotyczących materii procesu karnego wymienić należy:

- 1) decyzję ramową Rady 2002/584/WSiSW z 13.6.2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi (Dz.Urz. UE L Nr 190, s. 1 oraz Dz.Urz. UE L z 2009 r. Nr 81, poz. 24);
- 2) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującą decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.Urz. UE L Nr 315, s. 57);
- 3) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/41/UE z 3.4.2014 r. w sprawie europejskiego nakazu dochodzeniowego w sprawach karnych (Dz.Urz. UE L Nr 130, s. 1);
- 4) dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z 22.10.2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności (Dz.Urz. UE L Nr 294, s. 1).

Uchwalone dotychczas unijne akty prawodawcze oddziałują głównie na przepisy KPK z zakresu międzynarodowego postępowania karnego, co w naturalny sposób związane jest z potrzebą usprawnienia współpracy państw członkowskich w sprawach karnych. Prawo unijne zaczyna jednak również działać w kierunku harmonizacji niektórych standardów postępowania karnego.

II. Zasady procesu karnego

Pytanie 10. Zdefiniuj pojęcie zasad procesu karnego. Jaki sens ma ich wyróżnienie?

Zasady procesowe są niewątpliwie pomocne przy opisywaniu procesu. Pozwalają one zaprezentować to, co w postępowaniu karnym jest najistotniejsze i najogólniejsze na tle skomplikowanej i obszernej regulacji karnoprosesowej. Nie to jednak przesądza o potrzebie ich wyróżnienia, choć także w tym aspekcie są one przydatne. **W procesie karnym realizowane są pewne idee o podstawowym znaczeniu, które rozstrzygają węzłowe problemy.** Można sobie wyobrazić postępowanie przed sądem ukształtowane w ten sposób, że to na sądzie spoczywa obowiązek wyjaśniania okoliczności sprawy (inkwizycyjność) albo aktywność ta wymagana jest od stron, a sąd jest obserwatorem przeprowadzanych przez nie dowodów (kontradiktoryjność). Wybór jednej z alternatyw (określonej dyrektywy) ma znaczenie modelowe, rozstrzyga bowiem jeden z istotnych problemów i wyznacza podstawowy kształt rozprawy. Zastrzec jednak należy, że praktycznie nigdy określona dyrektywa nie jest urzeczywistniona do końca i przewidziane są od niej wyjątki, co dotyczy także ww. alternatywy na gruncie polskiego ustawodawstwa. Co również istotne, zasady procesowe są pomocne w zakresie stosowania i wykładni poszczególnych przepisów postępowania. W sytuacji ujawnienia się luki w przepisach lub trudności w wykładni, ogólne dyrektywy, w oparciu o które skonstruowany jest system procesowy, ułatwiają osiągnięcie prawidłowego rozwiązania i wyjaśnienie wątpliwości interpretacyjnych.

Podsumowując, zasady procesowe to podstawowe normy określające cechy procesu, wskazujące na to, co na tle całokształtu unormowań jest najważniejsze. Nieco uszczegóławiając za *A. Murzynowskim* (*A. Murzynowski, Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 92), zasady procesu karnego należy zdefiniować jako **podstawowe normy prawne o charakterze ogólnoprosesowym, które określają główne i dominujące cechy procesu karnego oraz zawierają określoną treść ideologiczną i stanowią jedną z alternatyw możliwych i znanych z historii rozwiązań.**

Pytanie 11. Dokonaj klasyfikacji zasad procesu karnego.

Pośród wielu klasyfikacji zasad procesowych można wyróżnić m.in.:

- 1) **zasady w ujęciu abstrakcyjnym i zasady w ujęciu konkretnym** – podział ten ma związek z możliwością przyporządkowania danej zasady do konkretnego porządku prawnego. **Zasada abstrakcyjna** nie odnosi się do żadnego konkretnego

go ustawodawstwa, jest ogólnym wskazaniem możliwego kierunku rozwiązania istotnego zagadnienia procesowego. Jest to pewna idea rozstrzygnięcia jakiejś węzłowej kwestii w procesie karnym, z której może skorzystać ustawodawca przy tworzeniu prawa. Takim wzorcowemu, modelowemu rozwiązaniu często można przeciwstawić inną koncepcję. Widać to na przykładach (abstrakcyjnie ujętych) par zasad przeciwstawnych, takich jak zasada swobodnej oceny dowodów i legalnej oceny dowodów, zasada ustności i pisemności, zasada skargowości i postępowania z urzędu. Stanowią one pewną teoretyczną propozycję rozstrzygnięcia danej kwestii, wzorcowy przykład, ale nie są one normami obowiązującymi. Taka propozycja, przystosowana do potrzeb i możliwości w danym systemie prawnym, a więc ujęta w danym porządku prawnym to **zasada konkretna**. Zasada w ujęciu konkretnym jest normą prawną, a nie abstrakcyjnym bytem. Właściwie niemożliwe jest mechaniczne uczynienie z zasady abstrakcyjnej prawa obowiązującego. Ustawa musi bowiem uwzględniać praktyczne potrzeby i ograniczenia (np. nie jest możliwa do przeprowadzenia bezwzględna jawność procesu, jej wyłączenie może być uzasadniane interesem państwa lub jednostki). Z możliwych teoretycznie rozwiązań w konkretnym systemie procesowym może obowiązywać tylko jedna zasada (nie obowiązują dwie zasady przeciwstawne) z odstępstwami na rzecz drugiej (np. w polskim procesie karnym obowiązuje zasada legalizmu z niewielkim odstępstwami na rzecz oportunistu);

- 2) **zasady prawnie zdefiniowane (skodyfikowane) i zasady prawnie niezdefiniowane (nieskodyfikowane)** – podział ten opiera się na kryterium istnienia w ustawie karnoprocesowej, najlepiej w jednym przepisie, definicji lub podstawowego zarysu danej zasady. **Zasady prawnie zdefiniowane (skodyfikowane)** znajdują odzwierciedlenie w konkretnym przepisie procedury karnej, np. zasada prawdy materialnej (art. 2 § 2 KPK), zasada obiektywizmu (art. 4 KPK), zasada domniemania niewinności (art. 5 § 1 KPK). **Zasady prawnie niezdefiniowane (nieskodyfikowane)** nie są ujęte wprost w danym przepisie KPK. O tym, że obowiązują one w porządku prawnym wnioskuje się w oparciu o całokształt przepisów postępowania. Przykładami takich norm są m.in. zasada bezpośredniości i zasady kontradiktoryjności. Warto podkreślić, że istota tego podziału nie polega na tym, że zasada należąca do jednej kategorii została uwzględniona w Kodeksie, a w przypadku drugiej kategorii nie została w nim ujęta. Wszystkie bowiem zasady procesowe (rozumiane w ujęciu konkretnym) muszą mieć umocowanie ustawowe, w przeciwnym razie nie można w ogóle mówić o ich obowiązywaniu. Chodzi zatem o to, czy podstawowa treść, zręby danej zasady znalazły się w jednym przepisie czy też nie. O istnieniu, a w szczególności o konkretnym kształcie danej zasady zawsze decyduje całokształt unormowań. W przypadku zasady swobodnej oceny dowodów (art. 7 KPK) nie jest wystarczające poprzestanie na tym przepisie. Treść tej zasady dekodować należy także w oparciu o inne przepisy, takie jak art. 410 czy 424 KPK.

Pytanie 12. Na czym polega zasada prawdy materialnej?

Zasada prawdy jest zasadą prawnie zdefiniowaną. Zgodnie z art. 2 § 2 KPK, **podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne** (wszelkich, a zatem nie tylko orzeczeń, tj. wyroku lub postanowienia, ale również zarządzeń). Organy procesowe w postępowaniu karnym nie powinny zatem opierać swoich rozstrzygnięć na surogatach prawdy, a ich obowiązkiem jest dążenie do poznania prawdziwego przebiegu zdarzenia faktycznego. W aktualnym stanie prawnym owo dążenie znajduje odzwierciedlenie w art. 167 KPK, który uprawnia i jednocześnie zobowiązuje sąd do przeprowadzenia dowodu z urzędu, a także w art. 366 § 1 KPK, zgodnie z którym przewodniczący składu orzekającego ma dbać o to, aby zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności sprawy. Jeżeli oskarżyciel lub sam oskarżony (bądź jego obrońca) nie wykazują aktywności dowodowej, co może oznaczać niewyjaśnienie wszystkich relewantnych okoliczności, sąd musi tę aktywność podjąć (niezależnie od tego, czy dowody, które ma przeprowadzić mogą świadczyć na korzyść czy na niekorzyść oskarżonego). Powinność ta przez krótki okres nie obowiązywała w tym kształcie, co miało związek z wejściem w życie 1.7.2015 r. reformy procesu karnego, umacniającej rolę sądu jako bezstronnego arbitra, który nie miał – co do zasady – ingerować w postępowanie dowodowe oddane do dyspozycji stron. Ta zmiana, już nieobowiązująca od 15.4.2016 r., wymuszała zmianę podejścia do zasady prawdy, modyfikując jej rozumienie (choć przez cały czas zasada ta funkcjonowała normatywnie).

Bez wątpienia zasada prawdy materialnej ma szczególne miejsce w systemie zasad procesowych. Według *A. Murzynowskiego*, tylko ona zasługuje na miano naczelnej zasady procesu karnego, mając nadrzędny charakter nad pozostałymi (*A. Murzynowski*, *Istota*, s. 110 i nast.). Ustalenia faktyczne zgodne z prawdą to warunek konieczny trafnego rozstrzygnięcia sprawy w wyroku. Od lat w praktyce obserwuje się bardzo duży udział tzw. trybów konsensualnych, czyli porozumień procesowych. Ich założeniem jest rezygnacja lub znaczące ograniczenie postępowania rozpoznawczego przed sądem w zamian za pewne koncesje na rzecz oskarżonego (przede wszystkim niższy wymiar kary), który zgadza się na przyjęcie odpowiedzialności na wynegocjowanych i zaakceptowanych przez sąd warunkach. Nie oznacza to jednak, że prawda materialna musi być w takiej sytuacji zagrożona. Wyrok w tym trybie nie powinien zapaść, gdy okoliczności popełnienia przestępstwa budzą najmniejsze chociaż wątpliwości. Czyniąc ustalenia faktyczne, sąd opiera się o dowody, które co prawda nie zostały przeprowadzone bezpośrednio na rozprawie, ale zostały zgromadzone w postępowaniu przygotowawczym i nie są przez strony kwestionowane.

Trafnie wskazuje się, że urzeczywistnieniu zasady prawdy materialnej służy właściwie całokształt przepisów KPK. **Do najważniejszych jej gwarancji**, za *S. Waltosiem* (*S. Waltos*, *P. Hofmański*, *Proces*, s. 222–223), **zaliczyć należy:**